

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 10, Sayı 26, Mart 2023 / Volume 10, Issue 26, March 2023

YAVUZ SULTAN SELİM'İN TRABZON'DA ŞEHZADELİĞİ SIRASINDA KAPI HALKINA YAPILAN TAHSİSAT

*The Princess of Yavuz Sultan Selim in Trabzon Allocation Made to the Kapi
People*

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliř Tarihi/ Received Date : 11.01.2023
Kabul Tarihi/ Accepted Date : 01.03.2023
Sayfa/ Pages : 179-197
DOI Numarası/ DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2023.239>

Mehmet İNBAŞI

(Prof. Dr.), Erciyes Üniversitesi, Kayseri / Türkiye, e-mail: mehmetinbasi@gmail.com, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-3286-9902>

Atıf/Citation

İnbaşı, Mehmet, "Yavuz Sultan Selim'in Trabzon'da ŐehzadeliliĐi Sırasında Kapı Halkına Yapılan Tahsisat", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 10/26, 2023, s. 179-197.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 10, Sayı 26, Mart 2023.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 10, Issue 26, March 2023.

ISSN: 2148-5704

YAVUZ SULTAN SELİM'İN TRABZON'DA ŞEHZADELİĞİ SIRASINDA KAPI HALKINA YAPILAN TAHSİSAT

The Princess of Yavuz Sultan Selim in Trabzon Allocation Made to the Kapi People

Mehmet İNBAŞI

Öz: Bu çalışma Sultan Selim'in yirmi dört yıl şehzade sancağı olarak bulunduğu Trabzon'daki sarayında hizmet eden çeşitli kademelerdeki devlet görevlileri hakkında bilgi vermek amacıyla hazırlanmıştır. Bilindiği üzere şehzadeler sancağa çıktıkları zaman kendilerine ait belli bir bütçe ile merkezdeki saray teşkilatına benzer bir teşkilata sahip olurlar ve devlet idaresini burada öğrenirlerdi. Şehzade sancaklarında görevli olan ve kapı halkı denilen bu kimselerle ilgili çalışmalar son zamanlara kadar azdı. Manisa'da görev yapan şehzadelerin hizmetindeki görevlilerin tespiti önemli bir çalışmada ele alındı. Benzer bir çalışmanın Trabzon'da bulunan şehzadenin kapı halkının tespiti için de yapılması önemlidir. Bu sayede Trabzon'da uzun süre şehzadelik yapan ve bir mücadele sonucu tahta geçen Selim'in şehzadelik yılları hakkında detaylı bilgilere ulaşılabilecektir. Şehzade sarayında merkezdeki sarayın bir örneği olarak görevlilerin bulunduğu incelenen bu defterde de tespit edilmiştir. Şayet kısmen yayımlanan defterler tamamen nesredilirse Trabzon'daki şehzade sarayındaki görevlilerin tamamının tespiti mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, Şehzade Selim, şehzade sancağı

Abstract: This study has been prepared in order to give information about the state officials at various levels who served in the palace of Sultan Selim in Trabzon, where he was a prince sanjak for twenty-four years. As it is known, when the princes went to the sanjak, they had an organization similar to the palace organization in the center with a certain budget and learned the state administration here. Studies on these people, who were in charge of the Şehzade Sanjaks and called the people of the door, were few until recently. The determination of the officials in the service of the princes working in Manisa was discussed in an important study. It is important to carry out a similar study for the determination of the gate people of the prince in Trabzon. In this way, detailed information will be obtained about the years of principedom of Selim, who was a prince in Trabzon for a long time and took the throne as a result of a struggle. As an example of the palace in the center of the prince's palace, it was determined in this book that there were officials. If the partially published notebooks are fully published, it will be possible to identify the officials in the prince's palace in Trabzon.

Key Words: Trabzon, Princess Selim, şehzade sanjak

Şehzade Selim

Şehzade Selim, 875 / 1470 yılında babası II. Bayezid'in sancak beyi olarak bulunduğu Amasya'da doğdu. Annesi Dulkadırlı Alâüddevele Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Gülbahar Hatun'dur.¹ Osmanlı belgelerinde adı Selim Şah diye geçmesine rağmen sert mizacı, cesareti ve ataklığı sebebiyle *Yavuz* lakabıyla tanınmıştır. Küçük yaştan itibaren iyi bir tahsil gördüğü bilinmektedir. On yaşlarında iken dedesi Fâtiş Sultan Mehmed tarafından kardeşleri ile birlikte

¹ Yavuz Sultan Selim hakkında önemli çalışmalar yapmış olan Feridun Emecen, "Annesi Dulkadırlı Alâüddevele Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hatun'dur. Gülbahar Hatun'un annesi olduğuna ilişkin bilgilere rağmen, annesinin Ayşe Hatun olduğu bilgisi XVI. yüzyıl tarihçilerinden Cenâbi tarafından açık şekilde zikredilmiştir." şeklinde görüş bildirmektedir. Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, (İzmir: Yitik Hazine, 2012), s. 29-30; Emecen, "Selim I", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 36, (İstanbul: TDV Yay., 2009), 407-408; Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I*, (İstanbul: İSAM Yay., 2014), 57-58; Buna karşılık Hanefi Bostan, arşiv kayıtlarına dayanarak Şehzade Selim'in annesinin adının Ayşe Gülbahar Sultan olduğunu tespit etmiştir. Hanefi Bostan, "Yavuz Sultan Selim'in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 40 (2019): 2, 7.

İstanbul'a çağrıldı.² Kemalpaşazâde'nin kaydına göre Fatih, torunları Şehinşah, Ahmed, Korkut, Mahmud, Alemşah, Selim ve Oğuz Han'ı sünnet ettirdi. Sünnet merasiminden sonra Abdullah'ı Manisa, Şehinşah'ı Menteşe, Ahmed'i Çorum sancaklarına, Selim'i ise atasının hizmetine gönderdi.³ Bu hadise Selim'in dedesi Fatih'i ilk ve son görüşü oldu. Sünnet merasiminden sonra babasının yanına dönen Selim, bir süre daha Amasya'da kaldı. II. Bayezid'in 1481'de tahta çıkmak üzere İstanbul'a gelmesinden kısa süre sonra Amasya'dan annesiyle beraber İstanbul'a getirtildi.⁴ Sultan II. Bayezid'in Abdullah, Şehinşah, Ahmed, Korkut, Mehmed, Mahmud ve Selim isimlerinde oğulları vardı. Sultan Bayezid'in saltanatının sonlarında sadece Ahmed, Korkut ve Selim hayatta idiler. Şehzade Ahmed Amasya'da, Şehzade Korkut önce Antalya sonra Manisa'da Şehzade Selim ise Trabzon'da sancakbeyi olarak görev yapmaktaydılar.⁵

Şehzade Selim'in Trabzon sancağına⁶ tayin tarihi arşiv belgelerine göre 1487'dir. Annesi Ayşe Gülbahar Hatun yanında olduğu hâlde geldiği Trabzon'da 1510 yılına kadar 24 yıl sancak beyliği yapmıştır. Şehzade Selim'in Trabzon'daki idarecilik yılları ona ileride saltanatı için çok iyi bir tecrübe kazandırdı. Burada iken Gürcü prensliklerinin ve Osmanlı Devleti için büyük bir siyasi-dinî mesele oluşturacak olan Şah İsmail'in faaliyetlerini dikkatle takip etti. Bu konuda devlet merkezini bilgilendiren raporlar yazdı. 1508'de Gürcü kralına karşı yaptığı bir seferde büyük başarı kazandı ve babası tarafından takdir edildi. Fakat II. Bayezid, Şah İsmail'in sınır boylarındaki hareketleri karşısında oğluna düşmanları çoğaltmaması için uyarıda bulunmayı da ihmal etmedi. Şehzade Selim bütün dikkatini Şah İsmail üzerinde yoğunlaştırarak onun faaliyetleri ve Şirvan'daki durum hakkında devlet merkezine raporlar gönderdi. Babasından Safevîlere karşı sert önlemlere başvurması için aldığı emirler üzerine de sancağının güney sınırlarında bir dizi askerî harekâta girişmekten geri durmadı. İspir ve Bayburt'u elde edip Erzurum'a kadar olan yerlerin emniyetini sağladı. Bölgedeki Akkoyunlu / Bayındır beylerinden Ferruşad ve Mansur beyler ile dostluk kurdu. 1507'de Şah İsmail'in Dulkadıroğulları'na karşı yaptığı seferin ardından Selim de sancağındaki askerleri ile Erzincan'a yürüdü. Şehre girip muhafızları bertaraf etti. Buna karşılık Şah İsmail on bin kişilik yeni bir kuvveti Erzincan'a gönderdi ise de Selim bunları Erzincan civarında mağlup etti. Şah İsmail'in baskıları sonucu Akkoyunlu topraklarından kaçmak zorunda kalan Sünnî halkı, Trabzon bölgesine yerleştirdi.⁷

Trabzon'da iken babasının hükümdar olarak gücünün zayıfladığını, Amasya'da bulunan ağabeyi Ahmed'in taht için aday sıfatıyla öne çıktığını gören Selim, bu oldubittiyi kabul etmedi. Böylece bir taraftan kardeşleri, diğer taraftan babasıyla taht için zorlu bir mücadeleyi göze aldı. Trabzon'da kazandığı başarılar her tarafta duyulmuş ve ismi yeniçeriler arasında ön plana çıkmıştı. Şehzade Selim iktidar mücadelesini İstanbul'a uzaklığı sebebiyle Trabzon'dan sürdürmek istemiyordu. Bunun için sancağının değiştirilmesi talebi, Şehzade Ahmed'in de baskısıyla babası tarafından kabul görmedi.⁸ Bu defa oğlu Süleyman için sancak istedi⁹ ise de merkezden Giresun-Kürtün-Şirvan yöresinin tahsis edilebileceği cevabını alınca taht için

² Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 29-30; Emecen, "Selim I", 407-408; Halil İnalçık, "I. Selim", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. N. A. Günay, (Bursa: Gaye, 2018), 13-14; Emecen, "Cihangirliğin Yeniden İnşası: Sahib-Kıran Sultan Selim Han", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. N. A. Günay, (Bursa: Gaye, 2018), 34.

³ "Sultan Selim Şah'ı gine atası hizmetine gönderüb bâkî şehzadeleri kendü yanında alıkoğu ve terbiyet eyledi". İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, haz. Şerafettin Turan, (Ankara: TTK Yay., 1991), 521, 523.

⁴ Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 32-33; Emecen, "Selim I", 407-408.

⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, (Ankara: TTK Yay., 2014), 109.

⁶ Celâl-zâde'nin Selim-nâmesi'nde Trabzon hakkında; *İbtida-i devlet-i sa'adet menzilelerinde, makarr-ı haşmet-i hümayunları memleket-i ma'mure-i Tırazbon olub ki, semt-i şikâlde, Deryâ-yı Sevâd kenarında bir iklim-i cennet-i na'im-i âbâddır, bir cânibi vilâyet-i Gürcistan, bir taraftı vilâyet-i Şirvan ü Gilan'a karîb cengelistan ve kühistanıdır. Bir semti dahi memâlik-i Acemistan'dan vilâyet-i Azerbaycan'a muttasıldır* şeklinde bilgiler verilmektedir. Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, haz., A. Uğur, M. Çuhadar, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1990), 47.

⁷ Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I*, 59-60; Emecen, "Selim I", 408-409; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 39-40; Bostan, "Selim'in Şehzadelik Dönemi", 15-20.

⁸ Emecen, "Selim I", 409; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 40; Emecen, "Sahib-Kıran: Sultan Selim Han", 35.

⁹ Bu durum Şükrî-i Bitlîsî'nin Selim-nâmesi'nde *Sancak talebiden-i Sultan Selim ez peder-i hod be-cihet-i Sultan Süleyman* başlığı altında nazım şeklinde verilmiştir. Şükrî-i Bitlîsî, *Selim-nâme*, haz., Mustafa Argunşah, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay., 1997), 70-73.

düşünülmediği kanaati iyice pekişti ve babasına sert ifadelerle dolu bir mektup yolladı. Bu mektup, onun açıkça taht mücadelesinin taraflarından biri olduğunu gösteriyordu.¹⁰ II. Bayezid, torunu Süleyman'a Selim'in isteği doğrultusunda 6 Temmuz 1509'da Kefe sancağını vermeyi kabul etti. Bu sırada II. Bayezid'in hastalığının arttığı şayiaları ve Şehzade Ahmed'in tahta geçmek için hareket ettiği haberleri diğer kardeşi Korkut gibi Selim'e de ulaştı. Selim, babasından izin almadan 1510'da Kefe'ye gitti. Korkut Manisa'ya, Ahmed ise Ankara'ya geldi. Selim, Kefe'de iken babasını bizzat görmek bahanesiyle İstanbul'a gelmek için izin talebinde bulundu. Sadrazama yazdığı mektupta babasının Şehzade Ahmed'i tahta geçirme niyetini taşıdığını bildiriyordu. Kefe'ye izinsiz gitmesi devlet merkezinde büyük yankı uyandırdı. Selim, sancağına dönmesi için nasihat etmek üzere babası tarafından gönderilen ulemadan Sarıgövez Nureddin Efendi'yi dinlemedi ve amacının babasıyla görüşmek için İstanbul'a gelmek olduğunu söyleyip kendisine Rumeli yakasında bir sancak verilmesini istedi. Bayezid vezirlerle görüşerek Menteşe sancağını verdiyse de Selim bunu kabul etmeyip Silistre'yi istedi. Ardından babasının elini öpmek amacıyla hareket ettiğini bildirip Kefe'den Akkirman'a ve Haziran 1511'de de Kili civarına geldi. Adamları ile birlikte Edirne'ye hareket edip Çukurçayır denilen yerde babasıyla görüştü ve kendisine Semendire sancağı verildi. Ayrıca II. Bayezid, hayatta bulunduğu sürece saltanattan çekilmeyeceğine dair söz verdi. Selim, Edirne'den ayrılıp Eski Zağra'ya gelince ağabeyinin saltanat makamına çağrıldığını haber aldı ve hemen geri dönüp Edirne'ye girdi, ardından babasına yetişerek Çorlu'ya geldi. Uğraşdere mevkiinde II. Bayezid'in kuvvetleri ani bir saldırıyla Selim'i geri çekilmeye zorladı. Güçlkle kurtulabilen Selim, Ahyolu'na çekildi ve 3 Ağustos 1511'de Kefe'ye dönmek zorunda kaldı. Buna karşılık İstanbul'da yeniçeriler Şehzade Ahmed'i değil Selim'i istediklerini ilan ettiler. Üsküdar'a kadar gelmiş olan Ahmed şehre giremedi. Kefe'deki Selim'e, Hersekzâde Ahmed Paşa ile vezirlerden Mustafa Paşa ve Sinan Paşa'nın onu desteklediği yolunda haberler geldi. Sonunda II. Bayezid, Mart 1512 tarihli emirle onu *asâkir-i mansûre serdarlığına* getirdiğini bildirip İstanbul'a çağırdı. Bu arada İstanbul'a gelen Korkut, yeniçerilere sığındı. Selim, İstanbul'a gelip, burada bulunan kardeşi Korkut'la görüştü. Babası onu memleketi karışıklıktan kurtarmak için serdar tayin ettiğini söyledi. Selim ise hükümdarlık yolunun kendisine açıldığından artık iyice emindi.¹¹ Selimnâme'de *Bâyezid Han dahi giryân olub bi'z-zarûri zimem-i saltanatı hazret-i pâdişâh-ı behişt-âşiyânın dest-i hümayun-ı sa'adet makrûnlarına teslim iderler* şeklinde belirtildiği üzere Sultan II. Bayezid, tahtından oğlu lehine feragat etmeye mecbur oldu. Böylece Yavuz Selim dokuzuncu Osmanlı hükümdarı olarak 7 Safer 918 / 24 Nisan 1512'de tahta çıktı.¹²

Şehzadelerin Sancağa Çıkması ve Kapı Halkı

Şehzade sancağı olarak seçilen yerlerin ve merkezlerin belirli bir maksada göre tercih edildiği bilinmektedir. Bunda rol oynayan başlıca faktörler, bu hassas bölgelerde merkezî kontrolü sağlamak, yeni tebaayı ve mahallî güç odaklarını şehzadeler vasıtasıyla merkezle yakınlaştırmak, onlara bir bakıma *eski bey ailelerinin idaresine alternatif bir başka bey hanedan üyesi* kanalıyla önceki idari şeklin sürdürülme imajını vererek ayrıcalıklı konumlarını hissettirmek ve böylece psikolojik bir rahatlama havası vermek şeklinde belirlenebilir. Eski beylik merkezlerinin çoğunun şehzade ikametine ayrılmış olmasının temel sebebi, imparatorluk payitahtının atanan kul kökenli idarecilerle değil, hanedan üyelerince temsiline dayanmaktadır.¹³

¹⁰ Emecen, "Selim I", 408-409; Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay., 1992), 9-12.

¹¹ Emecen, "Selim I", 409-410; Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, (Ankara: TTK Yay., 2017), 337-343; Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, (Ankara: TTK Yay., 2016), 1-2; Uğur, *Yavuz Sultan Selim*, 22-26; Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1600-1600)*, (İstanbul: İş Bankası Yay, 2015), 201-202; Bostan, "Selim'in Şehzadelik Dönemi", 70-73.

¹² "Vezirler bu ahbâr-ı meserret-âsâr ile taşra çıkub, cümle 'asker ü cüyüş Bâb-ı Hümayun'da hazırlar idi. Padişâh oldukları haberleri istima' ile sene-i semâne 'aşer ve tis'a ve mi'e Saferi'nin sekizinci günü Yevmi's-sebt idi." Celâl-zâde Mustafa, *Selim-nâme*, 98.

¹³ *Osmanlı İdarî Teşkilâtının Kaynakları; Şehzâde Divânı Defterleri, Manisa Şehzâde Sarayı Divânı (1544-1594)*, haz. Feridun M. Emecen, Z. Mete, A. Bilgin, (Ankara: TÜBA, 2017), 22.

Şehzadeler gittikleri taşra merkezine yanlarında payitahttan getirdikleri hizmetli *ordusunu* taşımaktaydı. Bu durum yerli unsurlardan istihdam edilenler de hesaba katılırsa İstanbul ile şehzade şehirleri arasındaki bağlantının hayli renkli bir sosyal ve siyasi terkibe yol açtığını gösterir. Bir bakıma şehzadeler yanlarındaki İstanbul menşeli görevlilerle taşraya payitahtın sosyal, idari ve kültürel atmosferini götürürken, aynı şekilde padişah olarak payitahta gittiklerinde de taşrayı temsil eden çeşitli unsurları imparatorluk merkezine taşıyorlar ve bütün bu durum karşılıklı etkileşimi gündeme getiriyordu. Bu etkileşimin payitahttan taşraya doğru daha kuvvetli olduğu açıktır. Zira şehzadeler gittikleri taşra merkezlerinde saray hayatının hanedana mahsus tören ve eğlencelerle, kendileri yahut anneleri adına yaptırtdıkları dinî ve sosyal kurumlar ile tahsis ettikleri vakıflarla da gösteriyorlardı. Üstelik bir taşra merkezinden diğerine tayin edilmeleri durumunda da bu iki şehri bir bakıma, taşıdıkları personel dolayısıyla, birbirine bağlıyorlardı. Bu sosyal hareketlilik taşra hayatında önemli etkilere yol açmaktaydı.¹⁴

Şehzadeler sancağa çıktıkları zaman kendilerine ait belli bir bütçe ile merkezdeki saray teşkilatına benzer bir teşkilata sahip olurlar ve devlet idaresini burada öğrenirlerdi. Sultan II. Bayezid'in şehzadelerinden her birisinin bir milyon iki yüz bin akçelik hasları vardı ki bu miktar Fatih Kanunnamesi'ne göre veziriazamın hassı kadardı. Aynı zamanda şehzadelerin maiyetlerinde Divan-ı Hümayundaki vazife sahipleri gibi divan heyeti, lalaları ve kapı halkı gibi görevlileri vardı. Şehzadeler isimleriyle tuğra çekerler, hüküm yazarlar, böylece kendi idaresi altındaki bölgede sultan gibi hüküm sürerlerdi. Sancağa çıkan şehzadeler, yaptıkları tayinleri ve verdikleri dirlikleri devlet merkezine bildirmeye mecbur olup bunlar defterlere kaydedilirdi.¹⁵ Şehzadelerin ceza verme veya affetme yetkileri de vardı.¹⁶ Aynı zamanda buldukları sancağın ekonomi, ticaret, imar ve toplum faaliyetlerinden de sorumluydu.¹⁷

Şehzadeyi normal bir sancakbeyinden ayrıcalıklı kılan yönler, yanında muhtemelen aynı zamanda hukuki kontrolü de temin eden hocasının ve bir bakıma “veziriazamı” konumundaki lalasının yer almasıdır. Diğer idareciler ise şehzade sarayı temelli olarak ve merkezdeki büroların ve memuriyetlerin adlarını doğrudan taşıyarak bir bakıma payitahttaki teşkilatlanmayı ve yapılanmayı temsil etmektedirler.¹⁸ Şehzadelerin lala, silahtar, kapıcıbaşı, mîr-alem, mîr-âhur, kapı ağası, solak, peyk gibi maiyetinden başka nişancı, defterdar, reisülküttap, çavuşbaşı, kapıcılar kethüdası gibi devlet merkezinden gönderilen görevliler de vardı. Şehzadelerin kabiliyetlerine göre yanlarında âlim, şair ve edip ile musikişinas kimseler de bulunurdu.¹⁹

Türk-İslam devletlerinde kapı kelimesi genellikle devleti ifade eder; bugün de devlet kapısında çalışmak “*kamu hizmetinde olmak*” şeklinde anlaşılır. Osmanlılarda *paşa kapısı* ifadesi “*sadrizamın görev yaptığı devlet dairesi*” anlamında kullanılmıştır. Kapı halkı tabiri de önde gelen bir kişinin hizmetindeki kimseleri niteler. Bu tabire XV. asır Osmanlı kaynaklarında rastlanması yerleşmiş bir terim olarak eskiden beri var olduğunu gösterir. XVI. yüzyıl başlarında Şehzade Selim Trabzon'dan babası Bayezid'e yolladığı mektupta “... *kapım halkıyla varıp...*” diye yazmaktadır. Böylece kapı halkı tabiri, genellikle şehzade, veziriazam, vezir, beylerbeyi, sancak beyi ve yüksek dereceli kimselerin hizmetindeki adamlarını ifade etmiştir.²⁰

¹⁴ *Şehzade Dîvânı Defterleri*, 25

¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, 112-113.

¹⁶ Emecen, “Şehzade Divanında Suç ve Ceza”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın'a Armağan, 21/ 2 (Özel Sayı) (2015), 39-76.

¹⁷ Haldun Eroğlu, “Osmanlılarda Şehzade”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34, (İstanbul: TDV Yay., 2010, 480-483; Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Şehzadeli Kurumu*, (Ankara: Akçağ 2004), 172.

¹⁸ *Şehzade Dîvânı Defterleri*, 27.

¹⁹ Uzunçarşılı, *Saray Teşkilatı*, 112-113.

²⁰ Mehmet İpşirli, “Kapı Halkı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* 24, (İstanbul: TDV Yay., 2001), 343-344; Mehmet Ali Ünal, “Veziriazamın Kapı Halkı”, *Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, ed., İ. Gökhan, vd., (Ankara: Kömen, 2018), 396-451.

Şehzade Selim'in Kapı Halkı Tahsisat Defteri

Yavuz Sultan Selim'in şehzade olarak Trabzon'da bulunduğu sırada kapı halkına yapılan tahsisat ile ilgili olarak hazırlanan bir defter vardır. Defter gümünüzde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Topkapı Sarayı Arşivi'nde 10184 numara ile kayıtlıdır.²¹ Defterin girişi *Defter-i 'Adât / Aidat* şeklinde bir başlıkla başlamaktadır. Defter varak sistemine göre düzenlenmiş olmasına rağmen sayfalar yeniden numaralandırılmış ancak bu yapılırken de aynı sayfaya farklı rakamlar verilmiştir. Bu sebeple defter, tarafımızdan yeniden numaralandırılmıştır.²² Buna göre defter, giriş ve sekiz sayfadan ibarettir. Sade bir divani yazı kullanılmışken zaman zaman siyakat yazısı ve rakamları da ilave edilmiştir. Defterde kullanılan tabirlerin büyük bir kısmı Farsça (örneğin zemistânî, baharî, nân, esb, kesân, dârend) olup Arapça bazı ifadeler de (örneğin; subh u şâm, 'ıdyiyye, hüddâm vb.) rastlanmaktadır. Defterde Şehzade Selim'in kapı halkından kimselerin isimleri belirtilmeden makam olarak tasnifi yapılmış ve bunlara yapılan tahsisat kaydedilmiştir.

Defter iki bölümden oluşmaktadır. İlk kısımda Şehzade Selim'in kapı halkından yüksek dereceli görevliler, makamları ile belirtilmiştir. İkinci kısımda ise kapı halkından olup daha ziyade enderûn ve biründaki gılmanlar, bazdârlar, kiler ve hazine görevlileri ve büyük odada bulunan kimseler kaydedilmiştir. Ayrıca bayramlık olarak verilen tahsisatın yanında arpalık ve mevâcip verilenler de belirtilmiştir. Deftere, şehzadenin maiyetindekilere dağıtılan kışlık-baharlıklar, bayramlık elbiseler, ekmek ve yemekler ile bunlara ödenen nakitler kaydedilmiştir.

Defter ile ilgili tespit edilebilen ilk kayıt Feridun Emecen tarafından verilmiştir. Emecen, defterin İstanbul'a gelindikten sonra kopya edildiğini belirtmektedir.²³ Selim'in Trabzon'daki şehzadeligi konusunda araştırma yapan Hanefi Bostan da bu defterden kısmen bahsetmiştir.²⁴ Defterin sonradan hazırlandığı görüşünü teyit edecek önemli kayıtlar vardır. Nitekim bazen Hüsâm Bey²⁵ defterine atıflar²⁶ yapılırken bazen de diğer defterlerden²⁷ nakledildiği ifade edilmektedir.

Defter üzerinde yapılan incelemede herhangi bir tarihe ya da yaklaşık tarihi verebilecek bir ipucuna rastlanmamıştır. Ancak Topkapı Sarayı Arşivi Kataloğu'nda defter için verilen tarih 7 Safer 918 / 24 Nisan 1512'dir. Katalogdaki bu tarih, Şehzade Selim'in babası Sultan II. Bayezid yerine dokuzuncu Osmanlı sultanı olarak Sultan Selim unvanı ile tahta geçtiği tarihtir. Dolayısıyla defterin Sultan Selim'in şehzadeligi sırasında hazırlanmasına rağmen muhtemelen mali kayıtlar için sonradan düzenlendiği anlaşılmaktadır.

Defterin giriş kısmı, *Defter-i 'adât-ı zemistanî ve baharî ve 'ıdyiyye-i huddâm-ı 'âli makam halleder mülkehû der zamanî ki der Trabzon bûdend* şeklinde bir başlıkla başlamaktadır. Buna göre deftere, Sultan Selim'in şehzadeligi sırasında Trabzon'da iken kışlık ve baharlık ile bayramda görevlilere yapılan aynı ve nakdî tahsisatın kaydedildiği anlaşılmaktadır. Defterin ilk kısmında Şehzade Selim'in kapı halkından yüksek dereceliler makamlarına göre sırasıyla kaydedilmiştir.

²¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA.d), Defter No: 10184.

²² H. Bostan defterin 5-6. sayfalarının bulunmadığını muhtemelen tasnifi yapan görevlilerin bu sayfaları atladıklarını belirtmektedir. Bostan, Şehzade Selim, 32-33 not 160. Bostan, "Selim'in Şehzadeliği Dönemi", 32-33.

²³ Emecen, *Yavuz Sultan Selim I*, 44.

²⁴ Bostan, "Selim'in Şehzadeliği Dönemi", 32-33.

²⁵ Hüsâm Paşa; 2 Nisan 1516'da yapılan divanda Defterdar Hüsâm Bey vezirliğe getirildi. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine giderken Han-ı Yunus menziline katledilen vezirdir. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 313; "Hüsâm Paşa; Mısır'a giderken Han-ı Yunus nâm menzilde katl olunan vezirdir... Leşkerin katlinden ve Çerâkise cündilerinin vefretinden ihtiyat lazım değil midir? Diyu mezbûri söylemişler idi. Der-mend kişi nev'an za'f-ı kalbebâdî birkaç kelime nakline cür'et etmeğin haktan gelindi". Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi, *Kitâbü't-Târih-i Küh'ül-Ahbâr c. I / II*, haz. Uğur, Çuhadar, vd., (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay., 1997), 1200.

²⁶ "Hüsâm Beğ defterinde mukayyed bulundu..., Hüsâm beğ defterinde harçların..., Hüsâm Beğ defterinde Solak başına..., Hüsâm Beğ defterinde hâcenin ve tevki..." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 1-8.

²⁷ "Gelen defterlerin birinde..., Bir defterde dahi..., Bir defterde dahi Sultan Bâyezid..", *TS. MA.d. 10184*, s. 1-8.

Defterde Şehzade Sarayı'nda merkezdeki görevlilere benzer bir şekilde lala, defterdar, nişancı, şehzade hocası, hazinedarbaşı, hazine kâtipleri, kilercibaşı, tabibbaşı ve tabipler, müneccimbaşı, takvim görevlisi, veznedarbaşı, bazdârlar, çakırcılar, şahinciler, mehterân-ı hayme ve alem, silahtar, çukadar, rikabdâr, hazine görevlileri, emir-i âhur ve yardımcıları, imam, müezzin, hayyatin gibi görevliler vardı.

Defterde ilk kaydedilen görevli Lala Paşa olup 'Âdât-ı Lala Paşa başlığı altında verilmiştir. Burada isim belirtilmemesi, tahsisatın makama yapıldığını göstermektedir. Nitekim Şehzade Selim'in lalası olan kimselere Lala Paşa unvanı ile hitap edilmekte olup kendisine defterdeki kayda²⁸ göre zemistânî yani kışlık on bin, bahârî / baharlık olarak on bin akçe tahsis edilmiştir. Aynı zamanda kendisine erz²⁹ / darı bedeli olarak üç bin beş yüz akçe, iki şahin³⁰ için sekiz yüz akçe nakit tahsisat yapılmıştır. Lala Paşa'ya toplam 24.300 akçelik nakit tahsisattan başka günlük olarak on tanesi has,³¹ on tanesi harci olmak üzere yirmi çift ekmek de verilmiştir.

Şehzade Selim'in tespit edilebilen lalaları şunlardır:³² İlyas Bey, Sinan Bey, Karahisar-ı Şarkî sancakbeyi Sinan Bey, Nasuh Bey, Kızkapanoğlu Mehmed Bey, eski Sivas sancakbeyi Çaşnigir Sinan Bey, Süleyman Bey, Fenârî-zâde Mehmed Bey ve Hamza Bey.

Defterde Lala Paşa'dan sonra kaydedilen ikinci makam Defterdâr olup 'Âdât-ı Defterdâr başlığı altında verilmiştir.³³ Ancak burada dikkat çeken husus, defterdar için yapılan tahsisat, Lala Paşa'nın tahsisatı ile aynı olduğunu belirtmek için yeniden yazılmayarak *misillü* şeklinde belirtilmiştir ki, Lala Paşa ile defterdara verilen miktarların aynı olduğu anlaşılmaktadır.

Şehzade Selim'in kapı halkından olan ve mali işleri yürüten defterdar olarak tespit edilenler Rüstem Bey, İskender Bey, Karaca Paşa / Ahmed Paşa ve Mehmed b. Ahmed idi.³⁴

Şehzade Selim'in hocası olarak bilinen kişiler Muslihiddin Efendi ile Kastamonulu Abdülhalim / Halimî Çelebi idi.³⁵ Defterde 'Âdât-ı Hâce başlığı³⁶ altında verilen kayda göre Şehzade Selim'in Trabzon'da iken hocasına kışlık bin beş yüz, baharlık bin beş yüz akçelik nakit tahsisat verilmiştir. Aynı zamanda Şehzade Selim'in hocası için dört bakraç / kazan aş ile günlük dört çift ekmek ve kendisine ayrıca dört bin akçeden fazla arpalık tahsis edilmiştir. Şehzade hocasının tahsisatı ile ilgili olarak arpalığın Sultan Bâyezid tarafından verildiği, başka bir defterde de sonradan üç bin beş yüz akçelik timar verildiği³⁷ kaydedilmiştir.

Kapı halkına tahsisat defterinde kaydedilen bir başka görevli de *tevkîl* / nişancı idi. Bilindiği üzere Divan-ı Hümayunun en önemli görevlilerinden birisi olan örfî kanunları bilen ve

²⁸ “‘Âdât-ı Lala Paşa, Zemistânî on bin, Bahârî on bin, Erz bahâ üç bin beş yüz, Şahin iki cenani sekiz yüz, Nân Fî yevm yigirmi çift, on çifti has, on çifti harci.” BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 1

²⁹ Sözlüklerde erz /erzen; darı, hububat çeşidi ve bir tür pirinç çeşidi olarak kaydedilmiştir.

³⁰ Şehzade Selim'in kapı halkı arasında çok sayıda bazdârân (avcı kuşları görevlileri) vardı.

³¹ Nân-ı has, genellikle 150-200 dirhem ağırlığında kaliteli undan yapılan daha çok saray erbabı tarafından tüketilen ekmek idi. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, (İstanbul: Enderun, 1983), 53; Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, (Ankara: TTK Yay., 2018), 201; Mehmet Demirtaş, *Osmanlıda Fırıncılık; Onyedinci Yüzyıl İstanbul Örneği*, (Ankara: Atif Yay, 2014), 118-119; 1 dirhem karşılığı 3,086 gr olduğuna göre, (W. Hinz, *İslam'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Yay., 1990), 6) ortalama olarak bir ekmeğin ağırlığı 465 gr ile 620 gr civarında idi.

³² Emecen, “Selim I”, 407-408; Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 41; Bostan'ın verdiği listede Fenârî-zâde Mehmed Bey yerine Fenârî-zâde Şems Çelebi ve Ahmed Bey ismi de bulunmaktadır. Bostan, “Selim'in Şehzadelik Dönemi”, 33-34; Kenan Ziya Taş, *Osmanlı Lalalık Müessesesi*, (Isparta: Kardelen, 1999), 112-113.

³³ “‘Âdât-ı defterdâr, misillü”, BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 1.

³⁴ Bostan, “Selim'in Şehzadelik Dönemi”, 35-36.

³⁵ Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 41; Padişah olunca hocası Halimî Çelebi olmuştu. Emecen “Selim I”, 408-412; Bostan Halimî Çelebi'nin şehzadelik döneminde de hocası olduğunu belirtmektedir. Bostan, “Selim'in Şehzadelik Dönemi”, 35.

³⁶ “‘Adât-ı Hâce, Zemistânî bin beş yüz. Bahârî bin beş yüz. Âş dört bakraç. Nân dört çift. Arpalık dört binden ziyade”, BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 1

³⁷ “Bir defterde dahi Sultan Bâyezid-i Hünkâr Canibinden virilirdü deyu mukayyed bulundu. Ve bir defterde dahi sonradan üç bin beş yüz Akçelik timar virildi deyu mukayyed bulundu.” BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 1

devletin bürokrasisinden sorumlu olan nişancının emrinde çok sayıda kâtip vardır.³⁸ Şehzade divanında da nişancıya bağlı görevlilerin olduğu bilinmektedir. Defterde 'Âdât-ı Tevki'î şeklinde kayıtlı görevli için kışlık bin, baharlık bin akçe nakit, aynı zamanda kendisine günlük dört çift ekmek tahsis edilmiştir.³⁹ Tevkiî için arpalık olarak da beş bin akçelik timar verilmiştir.

Şehzade Selim'in kapı halkı arasında bulunan görevlilerden birisi de *ser-hazîn* / hazinedarbaşı idi. Osmanlılarda devlet erkânının maiyetinde olup onların şahsi servetlerinin idaresiyle yükümlü kişilerin yanı sıra Enderunda görev yapan bir kısım hizmetliler de hazinedar adıyla anılmaktaydı. Enderundaki hazine koğuşunda görevli hazinedarların amiri hazinedarbaşı idi. Bazı kayıtlarda "*ser-hâzin*" şeklinde de belirtilen hazinedarbaşı sarayın en nüfuzlu görevlilerinden olup iç hazinenin Bâb-ı Hümâyün ve hilat hazineleri bölümünün nâzırı idi. İç hazinede görevli hazinedarbaşıdan başka bir de Bîrun hazinesinde görevli hazinedarbaşı vardı.⁴⁰ Defterde 'Âdât-ı Ser-hazîn'⁴¹ adıyla kaydedilmiş olup kendisine zemistânî bin, bahârî bin akçe olmak üzere nakit olarak iki bin akçe, ayrıca günlük olarak sekiz çift ekmek ve sabah akşam iki kazan yemek ve iki kile⁴² (1 kile arpa=22,25 kg) arpa tahsis edilmiştir. Ser-hazine at için sekiz adet de raht yani binek eşyası verilmiştir.

Şehzade Selim'in Trabzon'daki kapı halkı arasında hazinedarbaşına bağlı görevliler arasında hazine kâtipleri ve veznedar isimli iki ayrı görevli daha vardır. Bunlardan hazine kâtipleri defterde 'Âdât-ı Kâtibân-ı Hazine başlığı altında kayıtlıdır.⁴³ Hazine kâtiplerinin sayısı belirtilmemekle birlikte bunlara kışlık ve baharlık yedişer yüz olmak üzere toplamda her biri için bin dört yüz akçelik nakit tahsisat ayrılmıştır. Yine hazinedarbaşına bağlı olarak görev yapan bir diğer görevli de 'Adât-ı Veznedâr' şeklinde kaydedilen veznedar idi.⁴⁴ Veznedara kışlık dört yüz, baharlık dört yüz olmak üzere yıllık sekiz yüz akçe tahsisat yapılmıştır.

Şehzade Selim'in kapı halkından olan önemli bir görevli de defterde 'Âdât-ı Ser-Kilârî' şeklinde kaydedilen kilercibaşı idi.⁴⁵ Matbah-ı Âmirenin önemli bir bölümü olan Kilâr-ı Âmire, saray mutfakları için gelen besin maddeleri biri Bîrûnda, diğeri Enderunda bulunan kilerlerde toplandığı yerlerdi. Daha küçük olan doğrudan kilercibaşının nezaretindeki iç kilerde değerli olan şeker ve baharat saklanırdı. Mutfakların yanında yer alan dış kiler, kiler ağası tarafından yönetilirdi. Kilerin masrafları Matbah-ı Âmire idaresi tarafından görülür, çalışanları hademe-i matbah-ı âmire arasında yer alırdı. Kiler ağasının maiyetinde kethüda, masraf kâtibi, kiler çavuşu ve vekilharç bulunurdu. Kilercilerin büyük bir kısmı Kilâr-ı Âmire dışında taşrada kilere erzak teminiyle uğraşırdı.⁴⁶ Şehzade Selim'in kapı halkından olan Ser-kilârî için zemistânî yedi yüz, bahârî yedi yüz olmak üzere bin dört yüz akçe nakit ile günlük sabah-akşam iki kazan yemek, dört çift ekmek ve günlük bir kile (=22,25 kg) arpa tahsis edilmiştir. Ayrıca at için binek malzemesi olarak da dört adet koşum takımı verilmiştir.⁴⁷

Şehzade Selim'in kapı halkı arasında tabiplerin de olduğu defterdeki iki önemli kayıttan anlaşılmaktadır. *Tabîb-i Büzürk* ve *Tâbibân* başlığı altında defterde kaydedilmiştir.⁴⁸ Bu

³⁸ Erhan Afyoncu, "Nişancı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 33, (İstanbul: TDV Yay., 2007, 156-158; Erdoğan Merçil, "Tevki", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 41, (İstanbul: TDV Yay., 2012, 35-36.

³⁹ "Âdât-ı Tevki". Zemistânî bin, Bahârî bin, Nân fi yevm dört çift, arpalık timar beş bin". BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 2.

⁴⁰ Erdoğan Merçil, "Hazinedâr *TDV İslâm Ansiklopedisi* 17, (İstanbul: TDV Yay., 1998), 141-143.

⁴¹ "Âdât-ı Ser-Hazîn. Zemistânî bin, Bahârî bin, Nân fi yevm sekiz çift, Âş fi subh u şâm iki bakraç, Cev fi yevm iki kile, Raht esb sekiz". BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 2.

⁴² Hinz, *İslâm'da Ölçü Sistemleri*, 51

⁴³ "Âdât-ı Kâtibân-ı Hazine. Zemistânî yedişer yüz, bahârî yedişer yüz." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 3.

⁴⁴ "Adât-ı Veznedâr. Zemistânî, dört yüz, bahârî dört yüz. Hüsam Beğ defterinde vezzân bu hidmetten gayri etrafa kâfice hükümler yazardı. Ol ecilden riâyet olunup virildi deyu mukayyedir". BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 3.

⁴⁵ BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 3.

⁴⁶ Arif Bilgin, "Matabah-ı Âmire", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 28, (Ankara: TDV Yay., 2003), 115-119.

⁴⁷ "Âdât-ı Ser-Kilârî. Zemistânî yedi yüz, bahârî yedi yüz, Âş subh u şâm iki bakraç, Nân fi yevm dört çift, Cev fi yevm bir kile, Raht-ı esb dört". BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 2.

⁴⁸ BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 3.

kayıttan Trabzon'da Şehzade Selim'in kapı halkı arasında Tabîb-i Büzürk / Büyük Tabip ve Tabîbân / Tabipler adıyla isimleri ve sayıları belirtilmemiş bir sağlık ekibinin olduğu görülmektedir. 1503 yılı sonlarında Şehzade Selim'in babasından bir tabip istediği, bunun üzerine Trabzon'a Tabip Sinan isminde birisinin gönderildiği bilinmektedir.⁴⁹ Tahsisat defterinde 'Âdât-ı Tabîb-i Büzürk şeklinde kaydedilen büyük tabibe zemistânî bin, bahârî bin akçe tahsisat ayrılırken aynı zamanda kendisine arpalık olarak üç bin beş yüz akçelik timar verilmiştir.⁵⁰ Tabibân başlığı altında verilen kimselere ise kışlık beş yüz, yazlık beş yüz akçe olmak üzere toplamda bin akçe tahsis edilmiştir.⁵¹

Şehzade Selim'in kapı halkı arasına bulunan görevlilerden birisi de kapı ağasıdır. 'Âdât-ı Ağâ-yı der başlığı altında kaydedilen kapı ağası⁵² padişahın sarayında ve onun küçük bir nüvesi olan şehzade sancağında önemli bir görevli idi. Şehzade Selim'in Kapı ağasına kışlık iki bin beş yüz, baharlık bin akçe nakit tahsisat ayrılmıştı. Bundan başka kapı ağasına sabah ve akşam olmak üzere dört bakraç / kazan yemek ile günlük on çift ekmek, günlük olarak iki kile cev / arpa (=44,5 kg), atlar için raht / binek takımı olarak da üç seyis için sekiz adet verilmiş ve deftere kaydedilmişti.⁵³ Kapı ağasına ayrıca üç bin akçelik timar tahsis edildiği de belirtilmişti.⁵⁴

Trabzon'da bulunan şehzadenin kapı halkı arasında kapı ağası adlı görevliden başka bir de *Kedhüdâ-i Bevvâbân* adıyla kaydedilen kapıcılar kethüdası vardı.⁵⁵ Bilindiği üzere kapıcılar kethüdası, merkezde sarayın taşrada ise devlet üst düzey görevlilerinin güvenliğini sağlardı. Defterde 'Âdat-ı Kedhüdâ-i Bevvâbân şeklinde kaydedilmiş olup bu görevliye kışlık beş yüz, yazlık beş yüz olmak üzere bin akçe nakit tahsisat yapılmıştır.⁵⁶ Aynı zamanda kapıcılar kethüdasına günlük sabah-akşam iki kazan yemek ile iki çift ekmek verilmiştir.

Şehzade Selim'in kapı halkı arasında müneccim ve takvim işlerinden sorumlu görevlilerin de olduğu defterdeki kayıtlarda görülmektedir. Bilindiği üzere müneccimbaşı ve emrinde görev yapan müneccimler,⁵⁷ astronomi ve takvim işleri ile uğraşırlardı. Bunların hazırladıkları takvimler nevrudan nevrusa geçerli olup devlet ricaline takdim edilirdi. Ramazan hilalinin gözlenmesi, imsakiye hazırlanması, Ramazan Bayramı gününün tespiti gibi pek çok hizmetler müneccimbaşı ve emrindeki kâtipler tarafından yürütülürdü.

Şehzade Selim'in kapı halkı arasında bulunan Abdülali Bircendi'nin, Safevîlerden kaçarak Trabzon'a geldiği ve burada rasat yaptığı, Trabzon'un konumunu belirlediği ve Şehzade Selim'e *Tuhfe-i Selimiye* isimli bir eser⁵⁸ yazarak takdim ettiği bilinmektedir.⁵⁹ Buna göre

⁴⁹ Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 43; "Sinan tabib, 'an etibbâ'i dergâh-ı âli be-hazret-i Selim Beğ firistâde", M. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı; Vakıflar-Mülkler-Muktaalar*, (İstanbul: Üçler, 1952), 480.

⁵⁰ "Âdât-ı Tabîb-i Büzürk. Zemistânî bin, bahârî bin, arpalık timar üç bin beş yüz." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 3.

⁵¹ "Âdât-ı Tabîbân Beher Nefer. Zemistânî beş yüz (500), Bahârî beş yüz (500)." Bu kısımda kışlık ve yazlık olarak yapılan beş yüzer akçelik tayinat ayrıca siyakat rakamıyla da yazılmıştır. BOA, *TS. MA.d. 10184*, s.3.

⁵² Bunlar beyaz hadımlar (akağalar) ve zenci hadımlar (karağalar) olmak üzere iki ayrı sınıftı. Akağalar, sarayın Enderun bölümünün başladığı yer olan ve Bâbüssaâde denilen kapısında görevli olduklarından kendilerine Bâbüssaâde ağaları unvanı verilmişti. Amirleri olan Bâbüssaâde ağası, aynı zamanda bütün Enderun ve Harem görevlilerinin amiriydi. Padişah ve devlet ileri gelenleri arasındaki yazışmayı ve protokolü sağlardı. Devlet ricaline siyasi, askerî ve idari konularda mektup, tahrirat gönderebilir. Ülkü Altındağ, "Darüssaade", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 9, (İstanbul: TDV Yay., 1994), 1-3.

⁵³ "Âdât-ı Ağâ-yı der. Zemistânî iki bin beş yüz, bahârî bin, âş fi subh u şâm dört bakraç, nân fi yevm on çift. Cev fi yevm iki kile, Raht esb fi selase seyis sekiz." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 3.

⁵⁴ "Ve defterlerin birinde üç bin akçelik timarı dahi vardır deyu mukayyed bulundu." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 2.

⁵⁵ "Âdat-ı Kedhüdâ-i Bevvâbân. Zemistânî beş yüz, bahârî beş yüz, aş fi subh u şâm iki bakraç, nân fi yevm iki çift." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 3.

⁵⁶ "Âdat-ı Kedhüdâ-i Bevvâbân. Zemistânî beş yüz, bahârî beş yüz, aş fi subh u şâm iki bakraç, nân fi yevm iki çift." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 3

⁵⁷ Salim Aydüz, "Müneccimbaşı", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 32, (İstanbul: TDV Yay., 2006), 2-4.

⁵⁸ *Tuhfe-i Selimî*, veya Ta'yîn-i Semt-i Kible-i Trabzon adıyla da anılan eser, Trabzon'da kiblenin tayini ile ilgili Nizâmüddîn Abdülalî b. Muhammed Hüseyin el-Bircendî el-Hanefî tarafından hazırlanarak 1505 tarihinde Şehzade Selim'e takdim edilmiştir. Selim Aydın, Gülseren Aydın, "Bircendî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* 6, (İstanbul: TDV Yay., 1992), 186-187.

⁵⁹ Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, 43-44.

'Âdât-ı Münecim ve 'Âdât-ı Takvim başlığıyla ayrı ayrı kaydedilen görevlilerden münecim ve takvim işlerinden sorumlu iki ayrı görevli vardı.⁶⁰ Müneccime zemistânî beş yüz, baharî beş yük akçe tahsis edilirken, takvim işlerine bakan kimseye kışlık ve baharlık olarak belirtilmeden sekiz yüz akçe tahsis edilmiştir.

Defterin ilk kısmında daha ziyade Şehzade Selim'in kapı halkından yüksek dereceli görevlilere yer verilmişti. Bunlar şehzade lalası, defterdar, şehzade hocası, tevkî / nişancı, kapı ağası, hazinedarbaşı, kilercibaşı, büyük tabip ve diğer tabipler, hazine kâtipleri, divan kâtipleri, münecim ve takvim işlerinden sorumlu görevli ile veznedar idi. Bunlara kışlık ve baharlık olarak nakit akçe ödendikten başka durumlarına göre sabah akşam yemek ve ekmek verilenler, at ve binek takımı verilenler ve hatta ilave olarak kendilerine arpalık tahsis edilenler vardır. Bunları şu şekilde göstermek mümkündür:

Tablo 1: Şehzade Selim'in Kapı Halkı

Kapı Halkı	Zemistânî	Bahârî	Aş/yemek	Nan/ekmek	Arpalık	Açıklama
Lala Paşa	10.000	10.000		10 çift has 10 çift harci	Arpa bedeli 3.500	
Defterdar	10.000	10.000		10 çift has 10 çift harci	Arpa bedeli 3.500	
Hâce	1.500	1.500	4 bakraç	4 çift	4.000	Bir defterde Sultan Bâyezid tarafından verildi. Diğer defterde de 3.500 akçelik timar verildi diye kayıtlıdır. ⁶¹
Tevki'î	1.000	1.000		4 çift	5.000	
Ağa-yı der	2.500	1.000	4 bakraç	10 çift	Arpa 2 kile	Raht-ı esb / at için binek 8 Bir defterde 3.000 akçelik timarı var diye kayıtlıdır. ⁶²
Ser-hazîn	1.000	1.000	2 bakraç	8 çift	Arpa 2 kile	Raht-ı esb 8
Ser-kılarî	700	700	2 bakraç	4 çift	Arpa 2 kile	Raht-ı esb 4
Tabîb-i büzürk	1.000	1.000			3.500	
Tabîbân	500	500				
Kethüda-i Bevvâbân	500	500	2 bakraç	2 çift		
Kâtîbân-ı hazine	700+700	700+700				
Kâtîbân-ı divân ⁶³	700+700	700+700				
Münecim	500	500				
Takvîm	800					
Veznedâr ⁶⁴	400	400				Hüsâm Beğ defterine göre vezzân etrafa hükümler de yazardı.
Toplam 15+2=17	33.200	30.900	14 bakraç	20 çift has 20 çift harci 32 çift	Arpa bedeli 7.000 Arpa 6 kile Arpalık timar 12.500 Raht-ı esb 20	

⁶⁰ "'Âdât-ı Münecim. Zemistânî beş yüz, baharî beş yüz. 'Âdât-ı Takvim, sekiz yüz.'" BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 3

⁶¹ "Bir defterde dahi Sultan Bâyezid-i Hünkâr canibinden virilirdü deyu mukayyed bulundu. Ve bir defterde dahi sonradan üç bin beş yüz akçelik timar virildi deyu mukayyed bulundu. BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 3.

⁶² "Ve defterlerün birinde üç bin akçelik timarı dahi vardı deyu mukayyed bulundu." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 3.

⁶³ 1499'da Divan kâtibi olarak Ömer Efendi'den bahsedilmektedir. Bostan, "Selim'in Şehzadelik Dönemi", s. 35.

⁶⁴ "Hüsâm Beğ defterinde vezzân bu hidmetten gayri etrafa kafiçe(?) hükümler yazardı. Ol ecilden riâyet olunup virildi deyu mukayyedir." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 4.

Trabzon'da idareci konumda olup kışlık ve baharlık verilenlerin sayısının 17 kişi olduğu görülmektedir. Buna ilave olarak arpa bedeli verilenler 2; kışlık, baharlık ve yemek verilenler 5; kışlık, baharlık ve ekmek verilenler 3 kişidir. Kendisine arpa tahsis edilenlerin sayısı 3, at için binek verilenlerin sayısı da 3'tür. Bu tahsisattan başka arpalık olarak timar tasarruf edenlerin sayısı 3 kişi olup bunlara toplamda 12.500 akçelik timar verilmiştir. At için binek takımı tahsis edilenler, kapı ağası, hazinedarbaşı ve kilercibaşı olup bunlara aynı zamanda 20 adet binek takımı da verilmiştir. Defterin ilk kısmında kaydedilen bu 17 kişi için kışlık olarak 33.200 akçe, baharlık için de 30.900 akçe nakit tahsisat yapılmıştır.

Defterin ikinci kısmında 'Âdât-i kesan ki zemistânî darend ve bahârî ne-darend yani kışlığı olup da baharlığı olmayan kişilerin tahsisatı kaydedilmiştir.⁶⁵ Bunlar daha çok bazdarân denilen avcı kuşu yetiştiren ve besleyen görevlilerden olan çakırcı, şahinci, atmacacı ve balabancibaşılardı. Bunlardan çakırcibaşı 600, şahincibaşı 500 akçe⁶⁶ gelire sahip olup balabancibaşı ve atmacacıbaşına 200'er akçe tahsis edilmiştir.

Defterde *Ser-Habbâzîn ve Tabbâhîn ve Hayyâtîn* şeklinde kaydedilen ekmekçi, mutfak sorumlusu (aşçıbaşı) ve terzibaşı için her birine 200'er akçe tahsis edildiği kayıtlıdır.⁶⁷

Tablo 2: Kışlığı Olup Baharlık Tahsis Olmayan Kapı Halkı

Kapı Halkı	Görevi	Geliri	Açıklama
Ser-Çakırcıyân	Çakırcibaşı	600	
Ser-Şahinciyan ⁶⁸	Şahincibaşı	500	Hüsâm Beğ defterinde 400
Ser-Atmacacıyân	Atmacacıbaşı	200	
Ser-Balabancıyân	Balabancibaşı	200	
Ser-Habbâzîn ve Tabbâhîn ve Hayyâtîn	Ekmekçi, Mutfak sorumlusu, Terzibaşı	200'er	
Cemaat-i Solakîn	Solaklar Cemaati	100'er	
Cemaat-i mehterân-ı alem	Mehterân-ı alem	100'er	
Cemaat-i şarabdârân	İçeceklerden sorumlu olanlar	100'er	Hüsâm Beğ defterinde ⁶⁹
Cemaat-i Mehterân-ı hayme	Çadır mehterleri	100'er	200'er akçe
Cemaat-i çakırcıyân ve şahinciyan ve atmacacıyân	Çakırcılar, Atmacacılar ve Şahinciler	100'er	
Be-cemaat-i sekbanan ve zağarcıyan	Sekbanlar ve Zağarcılar	30'ar	
Be-cihet-i keman-bahâ	Yay bedeli	30'ar	Keman bahası ⁷⁰

Şehzade sarayında bu hizmetliler içerisinde en fazla kışlık tahsisatın çakırcibaşı ile şahincibaşına verildiği, atmacacı, balabancıcı gibi bazdarârlara ve ekmekçi, mutfak sorumlusu ile terzibaşına ise aynı oranda tahsisat yapıldığı görülmektedir. Cemaat olarak belirtilen grupların kaç kişiden ibaret olduğu tam olarak belirtilmediği için bunların sayısını tespit etme imkânı olmadı.

Şehzade Selim'in kapı halkı için yapılan tayinatın bazıları Hüsâm Bey defterinde farklı rakamlarla verilmiştir. Nitekim kışlığı olup da baharlığı olmayan bu görevlilerden şahincibaşıya defterde 500 akçe kaydedilirken Hüsâm Bey defterinde bu miktar 400 akçe olarak gösterilmiştir. Benzer durum solaklar, mehterân-ı alem, mehterân-ı hayme, çakırcılar, şahinciler, atmacacılar, sekban ve zağarcılar cemaatleri için de geçerli olup defterde 100'er akçe tahsisat yapılmışken Hüsâm Bey defterinde 200'er akçe olarak gösterilmiştir.

⁶⁵ "“Âdât-i kesan ki zemistânî darend ve bahârî ne-darend.” BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 4.

⁶⁶ Defterde *Hüsâm Beğ defterinde şahincibaşına dört yüzdür* şeklinde bir kayıt vardır. BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 4.

⁶⁷ "Be ser-Habbâzîn ve Tabbâhîn ve Hayyâtîn ikişer yüz." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 4.

⁶⁸ "Hüsâm Beğ defterinde şahincibaşına dört yüzdür." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 4.

⁶⁹ "Hüsâm Beğ defterinde solakbaşına ve mehterân-ı hayme ve mehterân-ı alem başlarına ve sekban başına ve zağarcı başına dahi ikişer yüz akçe mukayyed bulundu sayir defterlerde bulunmadı." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 4.

⁷⁰ "Keman baha gelen defterlerin hemân birinde bulundu." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 4.

Defterde isim belirtilmeyerek sadece görevli adı verilen Enderun ve Bîrûnda görev yapan kimselerle ilgili kayıtlar da vardır. *Be gılmân-ı enderûn ma'a gılmân-ı der* başlığı altında verilen bu görevlilerin sayıları tam olarak belirtilmediği için kapı halkı hizmetlilerinden Enderun ve Bîrûn halkının ne kadar olduğu tespit edilememiştir. İmam ve müezzin gibi bazılarının sayısı belli olsa da bu durum hepsi için geçerli değildir.

Tablo 3: Enderûn ve Bîrûn Görevlileri

Görevli adı	Görevi	Geliri	Açıklama
Gılmân-ı der ⁷¹ Silahdar Çukadar Rikabdâr Keşfdâr Kethüda-i hüddâm-ı hızâne	Kapı görevlileri Silahtar Giysi ve kaftan Çizme ve Ayakkabı Ayakkabıcı Hazine hizmetlileri kethüdası	Günlük 3 akçe Aylık 450'şer	Hüsâm Bey defterine göre birer donluk kızılca çuka verilir. Masrafları kendilerine ait. Diğer defterde on nefer oda oğlanlarına 406'şar akçe kışlık ve birer donluk kızılca çuka verilir. ⁷²
Tavaşiler ⁷³	Harem hizmetlisi	400	Hüsâm Bey defterinde hatunları olan tavaşilere kapı oğlanı denildiği ve her birine 400'er akçe verildiği kayıtlıdır. ⁷⁴
Gılmân-ı kilâr ve hızâne	Hazine ve kiler hizmetlileri Her nefer	250	Çuka-i kızılca birer donluk. Hüsâm Beğ defterine göre masrafları kendilerine aittir. ⁷⁵
Gılmân-ı oda-i büzürg	Büyük oda hizmetlileri Her nefer	100	Sof-i Selanik birer donluk. Hüsâm Beğ defterine göre masrafları kendilerine aittir. ⁷⁶
Mu'allim-i Gılmân	Hizmetlilerin muallimi	250	
İmam		300	
Müezzin		200	

Şehzade Selim'in kapı halkı arasında enderûn ve bîrûn görevlileri de bulunmakta olup bunlara 100 ila 450 akçe arasında nakit tahsisat yapılmış, bazılarında kızılca çuka ve Selanik sof kumaşından donluk kumaş verilmiştir. İmam, müezzin ve muallim hariç diğerlerinin masraflarını kendileri karşıladıkları belirtilmiştir. Hüsâm Bey defterinde her ne kadar bazılarında kışlık ve nakit akçe tahsisat yapıldığı belirtilmişse de bu bütün Enderun ve Bîrûn hizmetlileri için geçerli değildir.

Şehzadenin kapı halkına kışlık, baharlık, yemek, ekme ve elbiselik kumaştan başka bayramlarda da ilave olarak tahsisatın yapıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim kapı halkı defterinde *'İydiyye-i Mezkûrîn* başlığı altında bayramlarda çeşitli görevlilere, görevlerinin önem ve derecesine göre nakit bir tahsisatın yapıldığı görülmektedir. Bayramlıklar konusunda bu defterde yer alan kayda göre Hüsâm Bey defterinde belirtilenlerin dışında kapı halkındaki şehzade hocası başta olmak üzere diğer görevlilere de bayramlıklar verildiği fakat sonradan bunun kaldırıldığı belirtilmektedir.

⁷¹ Bu görevliler defterde *Be Gılmân-ı Der ve Silahdar ve Çukadar ve rikabdâr ve Keşfdâr ve Kethüda-i hüddâm-ı hızâne ve kesân ki fî yevm üç akçe vazife dârend* şeklinde kaydedilmiştir. BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 5.

⁷² "Gelen defterlerin birinde on nefer oda oğlanlarına dörder yüz altışar akçe adet-i zemistânî virildükden sonra birer donluk kızılca çuka dahi virürlerdi deyu mukayyedir." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 5.

⁷³ Saraylarda veya vezir konaklarında harem dairesinde hizmet gören edilmiş görevlilerdi. Bunlara tavâşi de denilirdi. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1986), 130.

⁷⁴ "Hüsâm Beğ defterinde havafîni ile bile olan tavâşiler kapu ağasından gayrı ki kapu oğlanı dirler her nefere dörder yüz akçe virürlerdi deyu mukayyedir." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 5.

⁷⁵ "Çuka-i kızılca birer donluk. Hüsâm Beğ defterinde harçların kendüler görürler deyu kayd olunmuşdur." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 5.

⁷⁶ "Sof-i Selanik birer donluk. Hüsâm beğ defterinde harçların kendüler görürler deyu kayd olunmuşdur." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 5.

Tablo 4: Bayramlık Tahsisatı Yapılanlar ('İydiye-i Mezkûrîn)

Görevli adı	Açıklama	Geliri	Açıklama	
İmam	İmam	300		Hüsâm Bey defterine göre bunlardan başka kâtiplerin, hâcenin ve diğerlerinin önceden bayramlıkları varmış sonra kaldırılmıştır. ⁷⁷
Müezzin	Müezzin	100		
Bevvâbîn	Kapıcılar	100		
Meş'ale-dârân	Meşaleciler	90		
Cemaat-ı istabl	Ahır halkı	70		
Cemaat-i çavuşân	Çavuşlar	70		
Cemaat-i mehterân-ı hayme	Çadır Mehterleri	70	Hüsâm Bey defterinde alem ve hayme mehterlerine ve mutfak erbabına 100'er akçe kayıtlıdır. ⁷⁸	
Cemaat-i mehterân-ı 'alem	Alem mehterleri	70		

Defterin girişinde belirtilen görevlilerden başka ayrıca 'Adat-ı Arpalık be-mezkûrîn başlığı altında kendilerine arpalık verilenler emir-i âhur, kapıcıbaşı, emir-i alem ve ebnâ-i sipahiyân ağasına derecelerine göre arpalık tahsis edilmişti.⁷⁹

Tablo 5: Arpalık Verilenler

Görevli adı	Geliri	Açıklama	
Emir-i âhur ağa	4.000	Bir defterde mîr-ahûra hünkâr tarafından, diğerlerine haslardan verilir. Bunlardan başkasının yoktu. Kapıcı başının 2.500, emir-i âlemin 3.000 akçe idi ⁸⁰ şeklinde kayıt vardır.	Hüsâm Beğ defterine göre hâce, tevki'î, emir-i alem, şarabdâr başı, kapıcı başı, çâşnigir başı, emir-i âhur, çakırcı başı ve tabibin 3.000-3.500 arasında arpalıkları vardı diye kayıtlıdır. ⁸¹
Ser-bevvâbîn	2.000'er		
Emîr-i alem	2.000		
Ağa-yı ebnâ-i sipahiyân	2.000		

Tabloda defterde belirtilen miktarlardaki arpalıklara rağmen açıklama kısmından da anlaşılacağı üzere diğer defterlerde farklı şekillerde belirtildiği görülmektedir. Bir defterde emir-i âhûra Sultan II. Bayezid tarafından verildiği, diğerlerine ise haslardan tahsis edildiği kaydedilmektedir. Bu dört ağadan başkasına arpalık tahsisatı yapılmadığı bu defterde belirtilmiştir. İncelediğimiz defterde kapıcıbaşına ve emîr-i aleme 2.000'er akçe tahsis edilmişken diğer defterde kapıcıbaşına 2.500, emîr-i aleme de 3.000 akçe verildiği kaydedilmişti.

Hüsâm Bey defterinde ise bu dört ağadan başka hâce, tevkiî, emir-i alem, şarabdârbaşı, kapıcı başı, çâşnigirbaşı, emir-i âhur, çakırcıbaşı ve tabibin 3.000-3.500 akçe arasında arpalık tasarruf ettikleri belirtilmektedir. İncelenen defterde ise nişancıya 5.000, kapıcıbaşına 3.000, büyük tabibe 3.500 akçelik arpalıklar tahsis edildiği tespit edilmiştir. Hüsâm Bey defteri ile bu defter arasındaki en büyük fark nişancıya verilen arpalık miktarı ile bazılarının arpalık verilmemesidir.

⁷⁷ "Ve bunlardan gayri kâtiblerin ve kıssa-hanın ve hâcenin ve gayrilerin dahi sâbıkda 'ıydiyeleri varmış sonra kat' olmuş deyu Hüsâm Beğ defterinde mukayyed bulundu." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 6.

⁷⁸ "Hüsâm Bey defterinde 'alem mehterlerine ve hayme mehterlerine ve tabbahîne yüzer akçe deyu mukayyedir." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 6.

⁷⁹ "Adat-ı Arpalık be-mezkûrîn." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 6.

⁸⁰ "Gelen defterlerin birinde mîr-ahûra hünkâr canibinden virilirdü. Sayir ağalara haslardan verilir ve bu dörtten gayrinin yoğ idi. Kapucu başının iki bin beş yüz emir-i 'alemin üç bin idi deyu mukayyed bulundu." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 6.

⁸¹ "Ve Hüsâm Beğ defterinde hâcenin ve tevki'înin ve emir-i 'alemin ve şarabdâr başının ve kapucu başının ve çâşnigir başının ve emir-i âhurun ve çakırcı başının ve tabib-i ... üçer binle üç bin beş yüz mabeyninde arpalıkları vardı. Eđerçi timar defterine vâkıf değildik ammâ eyle istima' olunurdu. Ba'zısının iki bin beş yüz akçelik timarı vardı deyu kayd olmuşdur." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 6.

Defterin son kısmında *Mevacib-i ağayan-ı mezkûrîn ber-mûceb-i defter-i Hüsam Beğ* başlığı altında Hüsam Bey defterine göre adı geçen ağaların mevacipleri belirtilmiştir.⁸²

Tablo 6: Hüsam Bey Defterine Göre Kapı Halkı Ağalarının Mevacipleri

Görevli adı	Açıklama	Geliri
Tevkiî	Nişancı	40
Mîr-alem	Alemdar	37
Ser-şarabdârân	Şarapçıbaşı	37
Ser-bevvâbîn	Kapıcıbaşı	32
Ser-havvâtûn	Terzibaşı	32
Emîr-i Âhur	Ahur emiri	30
Ser-çakırcıyân	Çakırcıbaşı	28
Ağa-i ebnâ-i sipâhiyân	Sipahi oğlanları ağası	30
Ser-silahdârân	Silahdarbaşı	28
Ser-ulûfeciyân	Ulufecibaşı	25
Ser-azebân / gurebâ	Azebânbaşı	23
Ser-çavuşân	Çavuşbaşı	20
Kedhüdâ-i bevvâbân	Kapıcılar kethüdası	18
Ser-şahinciyân	Şahincibaşı	20
Ser-atmacacıyan	Atmacacıbaşı	12
Ser-mehteran-ı hayme	Çadır mehteribaşı	10
Yunus Ağa ağa-yı der	Kapı ağası Yunus	40
Ser-rikâbî	Rikabcıbaşı	33
Ser-hazîn	Hazinedarbaşı	20
Ser-kilârî	Kilercibaşı	11

Şehzade Selim'in kapı halkı arasında en yüksek mevacip gelirine sahip olan kişiler tevki'i, emir-i alem ve ser-şarabdâr olup en az mevacip geliri kilercibaşına aitti. Hüsam Bey defterinde bu kayıtlar verilmesine rağmen incelenen defterde bunların hepsinin mevacip aldıkları hususunda herhangi bir kayıt yoktur. Örneğin Hüsam Bey defterinde 40 akçelik mevacibi olduğu belirtilen tevkiî incelediğimiz defterde böyle bir gelire sahip değildir. Aynı durum kapı ağası, kilercibaşı, büyük tabip gibi görevliler için de geçerlidir.

Defterin son kısmında⁸³ Hüsam Bey defterine atıflar yapılarak '*Adât-ı ağa-yı vakti-i ki ağa-yı nev-şevend* yani ağalık tahsisatı; *yeni ağa oldukları vakit verilecek tahsisat* kaydedilmiştir. Buna göre tevkiî, mîr-alem, ser-şarabdârân, ser-bevvâbîn, mîr-âhur, ser-çakırcıyân, ağa-yı ebnâ-i sipâhiyân, ser-silahdârân, ser-ulûfeciyân, ser-azebân / gurebâ şeklinde kaydedilen görevlilere her yıl kendi hâllerine göre birer çatma kaftan verildiği, derece ve makam olarak bunlardan daha aşağı seviyede olan kimselere ise kimine benek⁸⁴ (bir cins saten elbise) kimine de nakışlı kaftan verildiği belirtilmektedir.⁸⁵

Defterin en son kısmında elçi oğlanları ile ilgili Hüsam Bey defterinde yer alan bilgiler kaydedilmiştir.⁸⁶ Buna göre elçi oğlanları Trabzon dışına çıktıkları zaman yay bedeli olarak 300

⁸² "Mevacib-i ağayan-ı mezkûrîn ber- mûceb-i defter-i Hüsam Beğ" BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 7.

⁸³ "Adât-ı ağa-yı vakti-i ki ağa-yı nev-şevend. Ber mûceb-i defter-i Hüsam Beğ". (Ağalık adatı: yeni ağa oldukları vakit). BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 7.

⁸⁴ Benek; Atlas kumaşının bir çeşidi olup üzerinde sedefli süslemeli nakışlar olan elbise.

⁸⁵ "Her bir sene hâllerine göre birer çatma kaftan verilir. Ve bunlardan aşağı ağalara hâllerine göre kimine bin ve kimine münakkaş kaftân virilürdü." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 7.

⁸⁶ "Adât-ı elçi oğlanları taşra çıkar olsalar tirkeş bahâ üçer yüz akçe verilirdü ve âhurdan birer bârgir verilirdü, gâh bargir yerine beşer yüz akçe bargir bahâ virilirdi deyu Hüsam Beğ defterinden mukayed bulundu." BOA, *TS. MA.d. 10184*, s. 8.

akçe ve ayrıca ahırdan bir adet at verilirdi. Bazen de at yerine *bargir bahâ* adı altında 500 akçe at bedeli verilirdi.

Bu bilgilerin kaydedildiği Hüsam Bey defterinden alıntılar defterin son kısmına eklenmiştir. Ancak Hüsam Bey defterinin ne zaman tutulduğu belirtilmediği gibi deftere de arşivde yapılan bütün aramalara rağmen ulaşılamamıştır.

İncelenen bu defterde sadece kapı halkının görev isimleri verildiği ve bunların sayıları belirtilmediği için Şehzade Selim'in kapı halkının miktarını tespit etmek mümkün olmamıştır. Ancak Şehzade Selim konusunda çalışma yapan Hanefi Bostan diğer defterlere dayanarak Şehzade Selim'in kapı halkının sayısını tespit edebilmiştir. Bostan'ın kaydına göre⁸⁷ Şehzade Selim'in Kefe'den tahta geçmek için İstanbul'a geldiği sırada Hesap Defteri'nde yer alan kayda göre *müşaherehorân* cemaati olarak toplam 158 kişi vardı. Şehzadenin yanında sipahi cemaatinden 412 nefer, kul ve hizmetliler kısmında 52, silahdarârân cemaatinde 315 nefer vardır. Yine şehzadenin maiyetinde 246 ulufeci, 229 nefer azebler cemaati, 25 kapıcı, 4 cebeci, 8 topçu, 5 rûznâmecî, 60 mutfak erbabı, 17 mehterân-ı hayme, 25 hayyat cemaati, 4 çakırcı, 96 ıstabl-ı âmire, 29 sarraç ve 24 nefer de seyis bulunuyordu. Kefe'den İstanbul'a gelirken Şehzade Selim'in maiyetinde 2.234 kişi olup bunlardan 223 neferi vefat eden kardeşi Şehinşah Bey'in, 369'u da bazı beylerin kapı halkından oluşmaktaydı. Bunlar çıkarıldığı zaman Şehzade Selim'in saltanat için Kefe'den İstanbul'a geldiğinde maiyetinde 1.642 kişi bulunmaktaydı.

Sonuç

Trabzon sancağında yirmi dört yıl görev yapan, daha şehzadeliği sırasında Gürcüler ve Safevîler üzerine seferler düzenleyen Şehzade Selim'in hizmetinde bulunan devlet görevlileri hakkında kısmen de olsa bilgi verilmeye çalışılmıştır. Defterden elde edilen en önemli sonuç, şehzade sancağındaki teşkilatın büyük ölçüde merkezdeki saray teşkilatına benzediği, görevlileri ve işleyişi bakımından pek fark olmadığıdır. Önemli bir şehzade sancağı olan Manisa Sarayı'nın şehzadelere ait olan defterlerinin yayımlanmasından sonra şehzade sancakları ile ilgili çok kıymetli bilgilere ulaşılmıştır. Yapılan bu çalışmada da Trabzon'daki şehzade sarayının teşkilatının ortaya konulmasıyla şehzade sancakları hakkında yeni bilgi ve verilere ulaşılmıştır. Bu çalışma ile az bilinen konulardan birisi olan şehzade sancaklarının yapısına, işleyişine, görevlilerine ve bunlara yapılan tahsisata dair önemli verilere ulaşılmıştır. Dolayısıyla İstanbul'daki sarayın küçük bir örneği olarak taşrada şehzadenin yanındaki devlet ricalinin tespiti yapılmıştır. Bununla birlikte Trabzon'daki şehzade sarayı ile ilgili daha çok verilere ulaşabilmek için Şehzade Selim'in Kefe'den tahta geçmek için İstanbul'a beraberinde gelenlerin kaydedildiği hesap defterinin yayımlanması hâlinde, Şehzade Selim'in kapı halkının tamamını tespit etmek imkânı olacaktır. Böylece Trabzon'daki şehzade sarayının yapısı tam olarak ortaya konulacaktır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi *Defterleri*, (TS.MA.d)

BOA, TS.MA.d. 10184

Kaynaklar

Celâl-zâde Mustafa. *Selim-nâme*, haz., A. Uğur, M. Çuhadar, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay, 1990.

⁸⁷ Bostan, "Selim'in Şehzadelik Dönemi", 35-41.

Gelibolulu Mustafa 'Âli Efendi. *Kitâbü't-Târih-i Kühü'l-Ahbâr c. I / II*, haz., A. Uğur, M. Çuhadar, A. Gül, İ. H. Çuhadar, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay., 1997.

İbn Kemal. *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, haz., Şerafettin Turan, Ankara: TTK Yay., 1991.

Şükrî-i Bitlisî. *Selîm-nâme*, haz., Mustafa Argunşah, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay., 1997.

Osmanlı İdarî Teşkilâtının Kaynakları; Şehzâde Dîvânı Defterleri, Manisa Şehzâde Sarayı Dîvânı (1544-1594), haz. F. M. Emecen, Z. Mete, A. Bilgin, Ankara: TÜBA, 2017.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Afyoncu, Erhan. "Nişancı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (33) 156-158, İstanbul: TDV Yay., 2007.

Altındağ, Ülkü. "Darüssaade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (9) 1-3, İstanbul: TDV Yay., 1994.

Aydın, Cengiz, Aydın, Gülseren. "Bircendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (6) 186-187, İstanbul: TDV Yay., 1992.

Aydüz, Salim. "Müneccimbaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (32) İstanbul: TDV Yay., 2006.

Bilgin, Arif. "Matbah-ı Âmire", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (28), 115-119, Ankara: TDV Yay., 2003.

Bostan, Hanefi. "Yavuz Sultan Selim'in Şehzadelik Dönemi (1487-1512)", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 40 (2019): 1-86

Demirtaş, Mehmet. *Osmanlıda Fırıncılık; Onyedinci Yüzyıl İstanbul Örneği*, Ankara: Atıf Yay. 2014.

Emecen, Feridun M. "Cihangirliğin Yeniden İnşası: Sahib-Kıran Sultan Selim Han", *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. N. A. Günay, Bursa: Gaye, 2018.

Emecen, Feridun M. "Selim I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (36) 407-414, İstanbul: TDV Yay., 2009.

Emecen, Feridun M. "Şehzade Divanında Suç ve Ceza", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Mehmet Akif Aydın'a Armağan*, 21/ 2 (Özel Sayı) (2015): 39-76.

Emecen, Feridun M. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları I*, İstanbul: İSAM Yay., 2014.

Emecen, Feridun M. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1600-1600)*, İstanbul: İş Bankası Yay., 2015.

Emecen, Feridun M. *Yavuz Sultan Selim*, İzmir: Yitik Hazine Yay., 2012.

Eroğlu Haldun. "Osmanlılarda Şehzade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 36, 480-483, İstanbul: TDV Yay., 2010.

Eroğlu Haldun. *Osmanlı Devleti 'nde Şehzadelik Kurumu*, Ankara: Akçağ, 2004.

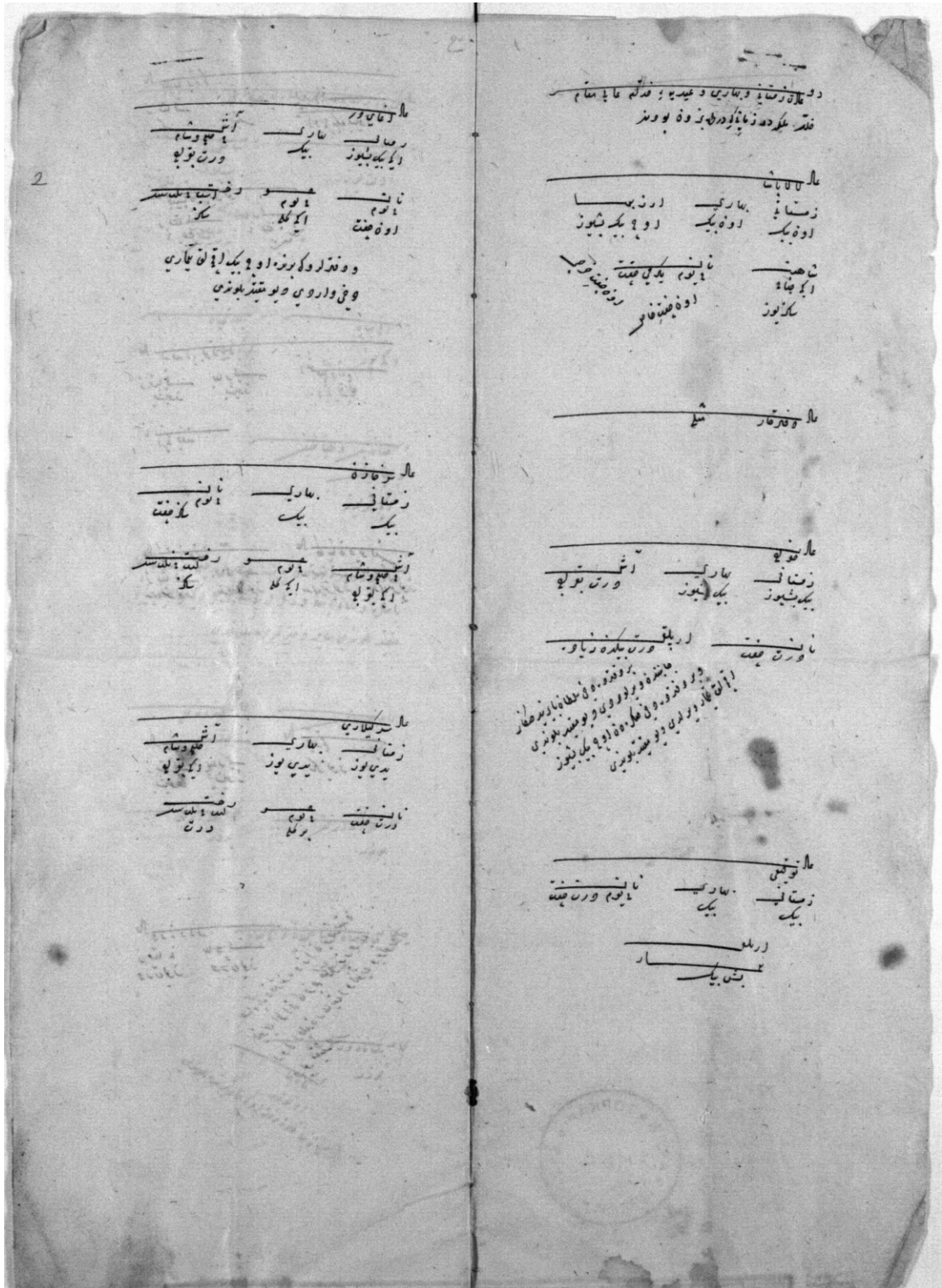
Gökbilgin M. Tayyib. *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı; Vakıflar-Mülkler-Muktaalar*, İstanbul: Üçler, 1952.

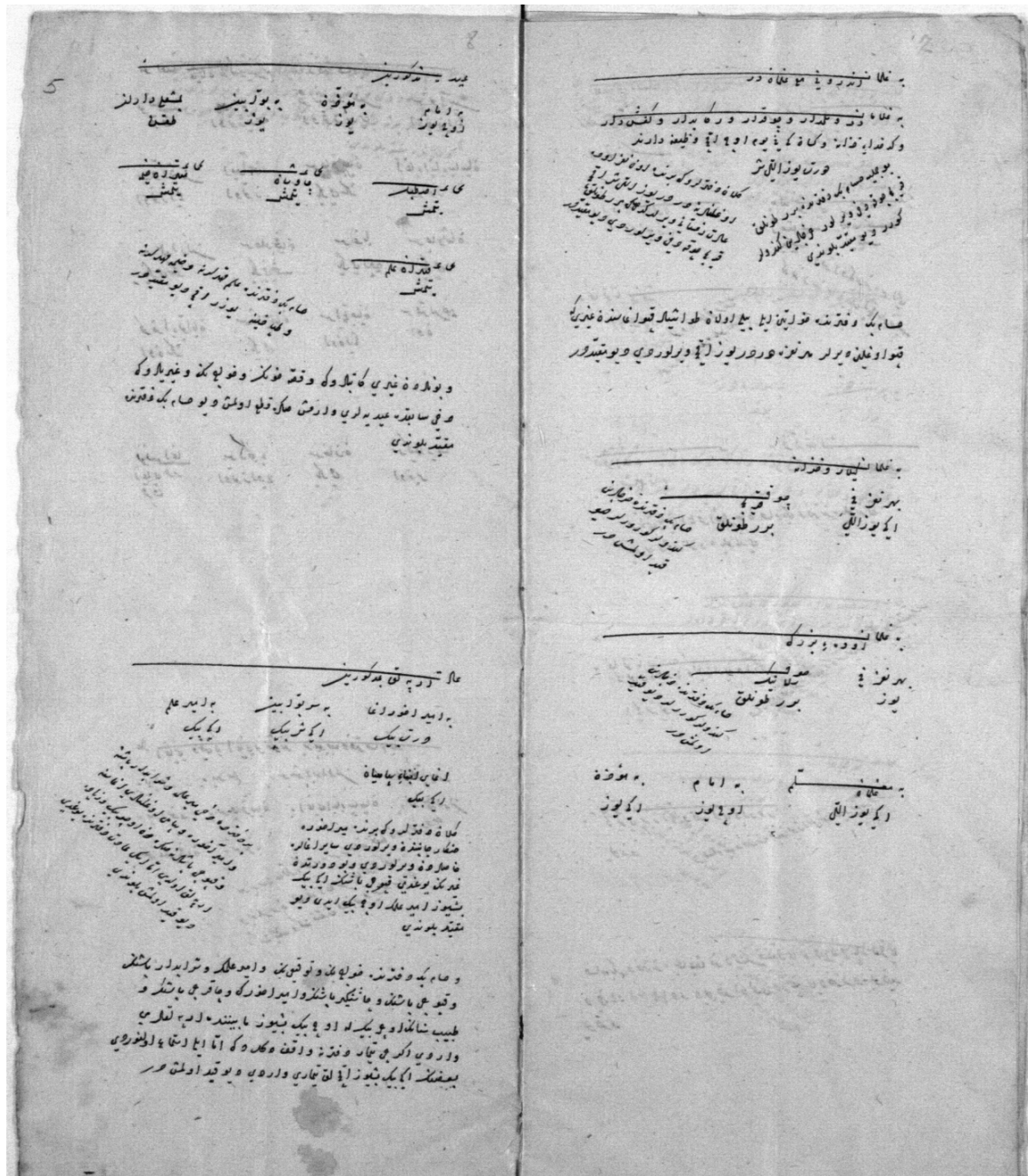
Hinz, W. *İslam'da Ölçü Sistemleri*, çev. Acar Sevim, İstanbul: Marmara Üni Yay., 1990.

İnalçık, Halil. I. Selim, *Yavuz Sultan Selim Dönemi ve Bursa*, ed. N. A. Günay, Bursa: Gaye, 2018.

- İpşirli, Mehmet, “Kapı Halkı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (24), 343-344, İstanbul: TDV Yay., 2001.
- Kütükoğlu Mübahat S. *Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı*, Ankara: TTK Yay., 2018.
- Kütükoğlu Mübahat S. *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul: Enderun, 1983.
- Merçil, Erdoğan. “Hazinedâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (17), 141-143, İstanbul: TDV Yay., 1998.
- Merçil, Erdoğan. “Tevki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (41), 35-36, İstanbul: TDV Yay., 2012.
- Sertoğlu, Midhat. *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul: Enderun, 1986.
- Tansel, Selahattin. *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, Ankara: TTK Yay., 2017.
- Tansel, Selahattin. *Yavuz Sultan Selim*, Ankara: TTK Yay., 2016.
- Taş, Kenan Ziya. *Osmanlı Lalalık Müessesesi*, Isparta: Kardelen, 1999.
- Uğur, Ahmet, *Yavuz Sultan Selim*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yay., 1992.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara: TTK Yay., 2014.
- Ünal, Mehmet A. “Veziriazamın Kapı Halkı”, *Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, Ed İ. Gökhan, H. Saraç, A. G. Özcan, Ankara: Kömen, 2018.

EK: Adât Defteri, TS. MA.d. 10184

Summary

According to archival documents, the appointment date of Prince Selim to Trabzon sanjak is 1487. Selim served as a flag principality in Trabzon for twenty-four years until 1510. Prince Selim's years of administration in Trabzon gave him a very good experience for his future reign. While here, he carefully followed the activities of the Georgian principalities and Shah Ismail, who would create a great political-religious issue for the Ottoman Empire. He wrote reports informing the state headquarters on this issue. The Sunni people, who had to flee as a result of the pressures of Shah Ismail, settled in the Trabzon region.

Prince Selim, who saw that his father's power as a ruler weakened while he was in Trabzon, and that his elder brother Ahmed, who was in Amasya, came to the fore as a candidate for the throne, did not accept this fait accompli. Thus, he risked a difficult struggle for the throne with his brothers on the one hand and his father on the other. His achievements in Trabzon were heard everywhere and his name came to the fore among the Janissaries. Prince Selim did not want to continue his struggle for power from Trabzon due to its distance from Istanbul. For this reason, his request to change the sanjak was not accepted by his father, with the pressure of Şehzade Ahmed. Meanwhile, the rumors that Bayezid's illness increased and the news that Prince Ahmed was moving to the throne reached Selim, like his other brother Korkut. Selim went to Kefe in 1510 without his father's permission. Korkut came to Manisa and Ahmed to Ankara.

Selim, on the pretext of seeing his father in person while he was in Kefe, requested permission to come to Istanbul. Although Sultan Bayezid negotiated with the viziers and gave the Menteşe sanjak, Selim did not accept this and demanded the Silistra sanjak. He then came to Akkirman and in June 1511 around Kili. He moved to Edirne and met with his father in a place called Çukurçayır and was given the Sanjak of Semendire. Also Bayezid promised that he would not withdraw from the sultanate as long as he was alive. When Selim left Edirne, he heard that his brother had been summoned to the sultanate, and he immediately returned to Edirne. In Uğraşdere locality. Bayezid's forces forced Selim to retreat with a sudden attack. Selim, who was able to escape with difficulty, returned to Kefe in August 1511. In response, the janissaries in Istanbul declared that they wanted Selim, not Şehzade Ahmed. Ahmed, who had come to Üsküdar, could not enter the city. Sultan Bayezid summoned Selim to Istanbul in March 1512. Sultan Bayezid was compelled to abdicate in favor of his son. Thus, Yavuz Selim ascended the throne as the ninth Ottoman sultan on April 24, 1512.

When Yavuz Selim was a prince in Trabzon, he had an organization similar to the palace organization in the center with a certain budget and had an organization similar to the state center. At the same time, in the entourage of the princes, there were tulips like the council committee and the sultan's entourage, like the duty bearers of the imperial council, and officials like the people of the gate. The princes were also responsible for the economic, commercial, zoning and social activities of the sanjak they were in. There is a teacher and a *lala* next to the prince. Other administrators, on the other hand, were based on the prince's palace and directly bore the names of the offices and civil servants in the center.

There is a notebook prepared regarding the allocation made to the people of the gate when Yavuz Selim was in Trabzon as a prince. The notebook is currently registered with the number 10184 in the Presidency State Archives Topkapı Palace Archive. Although the notebook was arranged according to the leaf system, the pages were numbered again, but different numbers were given to the same page while doing this. Accordingly, the notebook consists of an introduction and eight pages. While a plain *divani* script was used, *siyakat* script were added from time to time. In the notebook, a classification was made as an office without specifying the names of the people of the door of Prince Selim, and the allocation made to them was stated. This article examines these officials.